

Koulun katsomusopetuksessa ei ole kyse uskontoon sitouttamisesta vaan yleissivistyksestä

Kolumni

TUOVI PÄÄKKÖNEN

Uskonnonopettajain liiton edustajaa pyydettiin Porin SuomiAreenalle debattiin vastustamaan väitettä ”Jumala ulos luokkahuoneista”. Pyynnössä kulminoitui koulun katsomusopetuksesta käytävän keskustelun tila. Uskonto vakaumusena ja uskonnollinen yleissivistys maailmasta sekoitetaan liian usein keskenään. Ehdotimme järjestäjille, että he muokkaisivat otsikkoa, mutta siitä haluttiin ”keskustelua herättävä” ja ”mielipiteitä jakava”. Olihan sen laatinut erään mainostoimiston väki. Lopulta jätimme tilaisuuden väliin. Emme halunneet nähdä mahdollista kommentointia, jossa ”uskonnonopettajain liiton puheenjohtaja puolustaa Jumalaa luokkahuoneessa”. Koulun uskontotunnilla ei puolusteta Jumalaa. Uskonto on tiedepohjainen yleissivistävä kulttuuraine, joka ei ole lähes 20 vuoteen ollut tunnustuksellista.

On tyypillistä, että lehtiartikkeleissa ja muussa julkisessa keskustelussa uskonnonopetusta ja koulun uskonnollisia juhlia käsitellään samanaikaisesti. *Aamulehtikin* oli taannoin huolissaan siitä, miten koulun uskonnollisille tilaisuuksille kävisi, jos uskonnonopetus muuttaisi muotoaan. Vastaus: Ei mitenkään, sillä ne eivät liity toisiinsa.

Uskonnonopetukseen kuvitellaan yhä liittyvän uskonnon harjoittamisen elementtejä. Usein virhe tehdään tahattomasti, kun muistetaan omaa kouluaikaa ja tunnustuksellista opetusta, joskus taas harkiten, koska uskontoa tuputtavaa opetusta on helpompi arvostella. Valitettavasti myös Opetushallitus ylläpitää tätä ajattelua julkaisemalla ohjeensa (viimeisin syyskuulta 2022) katsomusaineiden opetuksesta ja uskonnollisten tilaisuuksien järjestämisestä samassa dokumentissa. Koulun uskonnonopetus on tietysti sikäli uskonnonvapauskysymys, että uskonnonvapauslain 6. pykälässä mainitaan uskonnonopetus yhdessä lauseessa: ”Oikeudesta saada uskonnon opetusta säädetään erikseen”. Enempää asiaan ei oteta kantaa, vaan loput säädökset voi lukea perusopetus- ja lukiolaista.¹ Koulun opetuksessa

¹ <https://www.oph.fi/fi/tilastot-ja-julkaisut/julkaisut/ohje-perusopetuksen-uskonnon-ja-elamankatsomustiedon-opetuksen-seka> <https://www.oph.fi/fi/tilastot-ja-julkaisut/julkaisut/ohje-uskonnon-ja-elamankatsomustiedon-opetuksen-jarjestamisesta>

ei ole kuitenkaan kyse uskonnonvapaudesta samassa mielessä kuin uskonnon harjoittamisessa koulun uskonnollisissa tilaisuuksissa tai muussa uskonnollisessa toiminnassa. Opetushallituksen ohjeet toki pyrkivät juuri selvittämään uskonnonopetuksen ja uskonnollisten tilaisuuksien juristien luonteiden eroa. Viestinnällisesti olisi kuitenkin järkevämpää erottaa nämä toisistaan.

Koulun katsomusaineet, uskonto ja elämäntutkimus, ovat kaksi eri oppiainetta. Niillä on yhteisiä tavoitteita, mutta tulokulma on eri. Uskonto antaa kulttuuriin perustuvan katsomuksellisen ja erityisesti uskonnollisen yleissivistyksen, uskontolukutaidon, ja vertautuu sikäli enemmän historiaoppiaineeseen, kun taas elämäntutkimus ammentaa yhteiskuntatieteistä ja filosofiasta, hyödyntää muita oppiaineita ja pyrkii kehittämään taitoja. Nykyjärjestelmän mukaan oppilas osallistuu oman uskontokuntansa mukaiseen uskonnonopetukseen. Tätä kutsutaan omaksi uskonnoksi. Eniten opetetaan luterilaista, ortodoksista ja islamin uskontoa. Jos oppilas ei kuulu mihinkään uskonnolliseen yhdyskuntaan, hänelle annetaan elämäntutkimustiedon opetusta.

Viime huhtikuussa julkistettiin Opetusministeriön tilauksesta selvitys katsomusaineiden opetuksen nykytilasta ja uudistamistarpeista.² Vesa Åhsin ja Eero Salmenkiven työ peilasi laajasti katsomusopetuksen historiaa ja nykytilaa sekä erilaisia malleja opetuksen järjestämiseksi. Selvitystä tehdessä haastateltiin laajasti eri sidosryhmiä. Kuten arvata saattaa, näkemykset eroavat suuresti toisistaan.

Katsomusopetus voidaan järjestää hyvin eri tavoin. Uskonnon opettaminen voidaan kieltää julkisissa kouluissa ja jättää kokonaan kodeille ja uskonnollisille yhteisöille, kuten on tehty mallisessa Ranskassa ja Yhdysvalloissa. Joissakin Euroopan maissa uskonto on vapaaehtoinen aine, jota opettavat koulussa vierailevat kirkon työntekijät. Monissa Euroopan maissa on myös uskonnollisia kouluja. Esimerkiksi Irlannissa suurin osa lapsista opiskelee katolisen kirkon hallinnoimissa alakouluissa. Pohjoismaisissa malleissa koulussa opetetaan uskontoa kaikille yhteisesti eikä erillistä uskonnottomien ainetta

ole. Suomalainen katsomusopetus on ainutlaatuinen maailmassa. Opetus on tunnustuksetonta, mutta opetusryhmä määräytyy uskontokuntaan kuulumisen perusteella.

Suomalainen malli ottaa huomioon katsomusten moninaisuuden ja vähemmistöt. Se ei kuitenkaan ole vailla ongelmia eikä niin yhdenvertainen kuin voisi luulla. Esimerkiksi muslimiväestön kasvaessa on herätelty aiheellinen toive saada suorittaa ylioppilaskoe myös islamin uskonnossa luterilaisen ja ortodoksisen uskonnon rinnalla. Muutos vaatisi resursseja eikä pysähtyisi islamin uskontoon. Miksi katolilaiset, juutalaiset ja bahait eivät saisi omaa ylioppilaskoettaan? Suomalaisissa kouluissa voidaan opiskella noin tusinaa uskonnon oppimäärää. Katsomusopetukseen osallistuminen myös vuotaa: vuosittain useampi tuhat lasta ja nuorta ei opiskele mitään katsomusainetta. Katsomusaineen opiskelun voi korvata joissain tapauksissa uskonnollisen yhdyskunnan omalla opetuksella. Tällaisen opetuksen ei tarvitse täyttää opetussuunnitelman perusteiden vaatimuksia.

Myös katsomusympäristön muutokset haastavat ”oman uskonnon” -käsitteen. Kenen omasta uskonnosta on kyse, lapsen vai perheen? Entä jos katsomus on postmodernin monimuotoisesti henkinen ja koostuu monista katsomuksellisista elementeistä? Mitä ainetta tällöin pitäisi opiskella? Miksi katsomuksen pitäisi ylipäätään olla joko uskonnollinen tai ei-uskonnollinen? Useat nuoret ja vanhemmatkin ihmiset ovat katsomuksestaan epävarmoja. Myös moni ateistiksi tai agnostikoksi itseään kutsuva on kiinnostunut uskonnollisista ilmiöistä. Niistä voisi ja pitäisi keskustella samassa opetusryhmässä. Käsitteenä katsomus on laajempi kuin uskonto. Siksi yhteinen katsomusaine ei voisi olla pelkkää uskontoa. Joissakin opetuskokeiluissa on pyritty luomaan yhteinen katsomusaine päivittämällä nykyinen luterilainen uskonnonopetus kaikille pakolliseksi aineeksi. Tällaiset silmänkääntötemput eivät ole hyväksyttäviä. Yhteinen oppiaine

2 https://www.edilex.fi/ministerioiden_julkaisut/26869.pdf.

ei saa olla Troijan hevonen, jolla salakuljetetaan luterilainen uskonnonopetus kaikille. Se olisi paluuta menneisyyteen. On enemmistön etu, että vähemmistöjen, niin uskonnollisten kuin sekulaarienkin, näkökulma otetaan aidosti ja rehellisesti huomioon.

Miksi sitten elämäntutkimustieto ei voisi olla kaikkien katsomusaine? Elämäntutkimustieto rakennettiin alun perin vaihtoehdoksi tunnustukselliselle uskonnonopetukselle ja se sisältää opetusta uskonnoista hyvin ohuesti. Elämäntutkimustieto nykyisellään ei vastaa tämän hetken maailmassa kasvavaan tarpeeseen saada uskontoihin liittyvää sivistystä. Pohjoismaisista yhteisen uskonnon ja katsomuksen opetuksen malleista on sekä hyviä että huonoja kokemuksia. Esimerkiksi Ruotsin lukion uskonto-oppiaine on suomalaisittain ilmaistuna elämäntutkimustiedon ja luterilaisen uskonnon yhdistelmä. Ruotsissa oppiaineen uskontoaineen määrää ei nähdä ongelmana, vaan sen haasteena ovat pikemminkin aineen arvostuksen puute ja oppituntien määrään nähden liian laajat sisällöt.

Suomi on sitoutunut kansainvälisiin ihmisoi-keussopimuksiin, joiden mukaan ensisijainen oikeus uskonnolliseen ja moraaliseen kasvatukseen kuuluu vanhemmille tai huoltajille. Yhteiskunnan on siis mahdollisuuksien mukaan otettava huomioon lapsen kotona saama katsomuskasvatus. Miten pitkälle perheiden katsomukselliset oikeudet ulottuvat? Saavatko kodit määrittellä sen, opiskeleeko lapsi biologiantunnilla evoluutioteoriaa, jos se ei kuulu perheen katsomukseen? Olottuuko kotien oikeus määrittämään lapsen koulussa saamaa seksuaalikasvatusta tai opetusta poliittisista puolueista? Moni varmasti ajattelee, että näissä kysymyksissä koulua ei ole syytä räätälöidä kovin tarkasti kodin halujen mukaan, koska tähdätään lapsen monipuoliseen kasvuun. Miksi samaa logiikkaa ei sovelleta katsomuksiin?

Päinvastoin on esitetty, että jos yhteisen aineen sisällöistä ei päästä yksimielisyyteen, liberaalissa yhteiskunnassa jokainen saisi valita, mitä haluaa opiskella. Vapaata valintaa, eli niin sanottua elämäntutkimustiedon avaamista kaikille, onkin viime aikoina tarjottu katsomusopetuksen ongelmien ratkaisuksi. On outoa, että tänä päivänä uskontojen yleissivistävästä opiskelusta pitäisi voida vapautua, jos oman tai perheen vakaumuksen perusteella ei haluta uskonnoista oppia. Uskonnonopetuksen sisältöjä ei opeteta muissa aineissa. Pidetäänkö uskontoainetta sitenkin tunnustuksellisena?

Uskonnolliseen identiteettiin ja uskonnon harjoittamiseen kasvattaminen on kotien ja uskonnollisten yhteisöjen tehtävä, jota uskonnonvapaus suojelee. Koulun katsomusopetuksessa, edes nykyisessä uskonnonopetuksessa, ei ole kyse uskontoon sitoutumisesta, vaan sivistyksestä. Mikään kouluopetus ei saa olla uskonnollisesti tai aatteellisesti sitouttavaa. Tämä kielletään jo opetussuunnitelman perusteissa. Uskonnon lukutaito on muiden lukutaitojen ohella jokaiselle tärkeää, jos haluamme ymmärtää omaa menneisyyttämme ja nykyisiä arvoja. Vielä merkittävämäksi se käy, kun astutaan sekulaarin Euroopan ulkopuolelle. Koulun tehtävä on varustaa lapsi ja nuori sellaisilla tiedoilla, taidoilla ja ymmärryksellä, joita hän suomalaisessa yhteiskunnassa ja globaalissa maailmassa tarvitsee. Ymmärrys uskonnoista kasvattaa ymmärrystä maailmasta.

TM Tuovi Pääkkönen on Suomen uskonnonopettajain liitto ry:n puheenjohtaja sekä uskonnon, filosofian ja elämäntutkimustiedon opettaja Tampereen yliopiston normaalikoulussa.

• tuovi.paakkonen@tuni.fi